

fromhet unngår forfatterne å henfalle til reduksjonisme. Tvert imot gir de et innblikk i den kompleksiteten som en livskraftig religion må være preget av – nettopp for å fortsette å være livskraftig. I den sammenheng er det også interessant hvordan det påvises en tydelig tendens til å ”forvandle spørsmål om politikk til spørsmål om religion.” (s. 336). Innenfor et katolsk univers løftes kampen mot kommunismen inn i en religiøs dimensjon og får apokalyptiske konsekvenser.

Et viktig perspektiv i boken er det historiske. Nåtidens praksis tolkes systematisk i forhold til en historisk utvikling. Men det er det kortere historiske perspektiv som trekkes frem, det lange historiske løpet blir mer utydelig. Det spørres om ikke den moderne helgendyrkelsen så vel som Mariakulten hadde fått en enda bedre klangbunn ved også å ha blitt betraktet i forhold til senantikken da grunnlaget for disse kultformene ble lagt. Og selv om det nittende og tyvende århundres dogmer om for eksempel pavens ufeilbarlighet og Marias ubesmittede unnfangelse utvilsomt er viktige for å forstå moderne katolisisme, kunne også det dogmatiske i større grad vært sett i forhold til kristendommens totusenårige historie.

Mot en slik kritikk kan innvendes at boken nettopp er ute etter de nye fromhetsformene som oppstod i det nittende og tyvende århundre – de fleste dreier seg om nyskapinger fra ca. 1850 til 1950. Likevel kunne den historiske dimensjonen ha vært gjort bredere. En bredere historisk dimensjon ville nemlig også ha gitt et komparativt tilleggsmoment – kanskje ville samspillet mellom kontinuitet og endring ha kommet enda tydeligere frem?

Det som likevel er mest fremtredende ved ”Maria-kult og helgendyrkelse i moderne katolisisme” er hvor rik denne

boken er på kunnskaper og innsikter. Den er dessuten spennende å lese – noen ganger rent ut sprudler den. Den er dessuten en aktuell bok. Variasjoner av Mariadyrkelse og prosedyrer for helgenkåring burde i dag interessere mer enn de få. Tatt i betraktning hvor mange som har reist i Italia og Frankrike, vært i kirker og til messer og som har skaffet seg overflatekunnskaper om fenomenet moderne katolisisme, må denne boken være et skattkammer. Så ved siden av sine åpenbare vitenskapelige kvaliteteter, som spenner fra spesialisert fagteori til innsikt i mangfoldet av en moderne religion, har denne boken meget å tilføre mange flere enn forskere.

Truls Gjefsen 2001. *Peter Christen Asbjørnsen – diger og folkesal*. Andresen & Butenschøn. Oslo. 487 sider. Illustrert.

Anmeldt av Erik Henning Edvardsen

Det er en omfangsrik biografi Truls Gjefsen har forfattet om eventyrfortelleren og naturvitenskapsmannen Peter Christen Asbjørnsen. Biografen har vært en flittig leser og samler av store og små skrifter om Asbjørnsen, og står trygt på skuldrene av tidligere biografier som Alfred Sinding-Larsen (1872, på fransk i 1873), Hans Hansen (1944) og Knut Liestøl (1949, gjenutgitt i 1984).

Gjefsen har også kunnet trekket veksler på mengder av anekdotiske og biografiske skisser, f.eks. Henrik Jæger (1885), Ole Andreas Øverland (1902), Moltke Moe (1915), Anders Krogvig (1915), Antonie Løchen (1926), Øyvind Ribsskog (1966), Rudolf Lindboe (1997) og Olav Bø (1997). Hva er så nytt og originalt hos Gjefsen? Egentlig ikke så mye. Her er det sammenstillingen av det enorme litteraturtilfanget som teller. Flere av skribentene har hatt til

hensikt å forklare eller løse gåten Asbjørnsen, og har spurt: Hvem var det av Jørgen Moe og Asbjørnsen som først begynte å samle folklore, hvem var ideologen og hvem var den beste fortelleren? Dessuten – hvordan forente Asbjørnsen de mange ”både – og” som hans ”digre og folkesæle” kontrafei bar preg av? I den grad konklusjonen syntes uløselig har en nærmest oppfattet ham som en vandrende anakronisme.

Interessefeltene sprikte, og mens hans joviale vesen og magemål tydet på en gourmet i stoisk ro, viste reisevirksomheten og publiseringsiveren konturene av en ytterst rastløst arbeidende person. Heller ikke Gjefsen har evnet å løse denne floken, men syntesen finnes nok best uttrykt gjennom Asbjørnsens eget livsmotto: ”Laurbær er ikke skapt for å hvile på, de er til for å nytes.” Asbjørnsen nøt å vitenskapeliggjøre og foredle sine lidenskaper til aktiv livskunst. Matgleden ble fulgt opp med oversettelser av ernæringsbøker, et nasjonalt kostholdsregnskap og en samling velformulerte kokebokoppskrifter, fortellergleden førte til innsamling og bearbeidelse av folkediktninger, naturopplevelsen, jakt- og fiskegleden til artikler om fangstmetoder, maritim biologi og utnyttelse av skog og mark.

Den runde, trivelige og lett lespende herren vant, til tross for mye motgang og et ikke altfor godt utgangspunkt, den største anerkjennelse innenfor de litterære kretser. Han hadde store ambisjoner og higet etter å erobre både fagre prinsesser og å berge skogene i halve unionsriket. Kvinnebekjentskaper hadde han i hopetall, men ble aldri gift.

I brev til forstmester Asbjørnsen av 13. november 1860 utdyper Jørgen Moe en annen kontradiksjon, knyttet til vern av barskogene: ”Har Folkets Ødelæggelseslyst gjort Skogen saa glissen, at Du, trivelige Forstmand, slipper vel frem? Du skal ikke nægte det: ligesom ofte hos os Stakkels

Mennesker er der i dit livsmed nu enn paatagelig Selvmodsigelse. At fortætte Skovene og dog stræbe for din Person at komme frem. Du er ogsaa i denne Stræben en eventyrets Mand.”

Eventyrbøkene ble etter hvert oversatt til en rekke europeiske språk, men æren delte Asbjørnsen broderlig med sin makker. Sammen hadde de begge avgjørende betydning for utfallet. Likevel unnsår ikke Gjefsen seg for å gjøre opp fellesboet mellom de to ved kategorisk å påstå at det var ”Asbjørnsen som var eventyrkonge”. Hvorfor omfordele kortene og gjøre Asbjørnsen til monark og Moe til knekt når det først og fremst var spenningen mellom dem som skapte resultatet? Det er en kardinalfeil som trolig bare hindrer forståelsen av hvor fruktbart samarbeidet utviklet seg. Asbjørnsen og Moes ulike kvaliteter gikk med forente krefter opp i en høyere enhet, samtidig som de begge hadde talent nok til å hevde seg alene; Moe som poet, teolog og estetiker, Asbjørnsen som novellist, naturvitenskapelig forfatter og ernæringsfysiolog.

Slik en leser av Anders Krogvigs utgivelser av eventyrfortellernes gjensidige korrespondanser har Asbjørnsen vært flinkere til å ta vare på brev, og dette kommer Jørgen Moe til gode. Ja, i den første delen av biografien kan en til tider undres på om det likevel ikke er Asbjørnsen, men hans blodsbror som blir portrettert. Dette skyldes opplagt også Gjefsens uttalte beundring for Ørnulf Hodnes analyser vedrørende Jørgen Moe og romantikken i doktoravhandlingen fra 1978 og hans senere verk om Jørgen Moes liv og levnet. Ørnulf Hodne får fortjent kreditt for sin forskning (s. 114f). Men det er nok flere som kunne kommet mer til syne for verdifulle bidrag. Avdøde Rudolf Lindboe fortjener således atskillig heder for sin innsats med å klargjøre Asbjørnsens forhold til madam

Andersson, en kreditering Gjefsen fullstendig har fortiet i teksten.

Gjefsen psykologiserer villig vekk og maler med bred pensel konturene av Asbjørnsens "snill gutt"-syndrom, som fører til at også et par generasjoner av slekta før ham får diagnosen stilt. I spenningen mellom arv og miljø fremstår den unge Asbjørnsen i fortvilet streben etter å bli likt. Bestemora blir gjort til fantast og moderen til ei streng furie. Det tør likevel være noe i denne snill gutt forklaringen, men det trekkes alt for vidtrekkende konklusjoner på et uhyre spinkelt grunnlag og, så vidt jeg kan se, fullstendig fravær av adekvat kildemateriale. På samme måte blir de ulike synkroner sideblikkene som introduserer hver tidsbolk for summariske og utenpåklisset. Som barn av tiden og en fremskutt ideologiprodusent for det nye Norge kunne de generelle beskrivelsene med fordel vært mer integrert i den biografiske fremstillingen. Asbjørnsen var i høyeste grad selv en aktør i nasjonsbyggingen, og omvendt fikk fremveksten av det moderne Norge relevans for hans egne livsbetingelser.

Gjefsen stiller ellers betimelig spørsmål ved Liestøls konklusjon angående Asbjørnsens planer om å gi seg veterinærstudiene i vold (s. 78), at han egentlig ønsket å bosette seg ute på bygdene for å kunne gifte seg med proprietærdatter Caroline Grinder på Fjeldstad. Selvfølgelig ville yrker som prest, lensmann eller sorenskriver vært vel så nærliggende om dette skulle vært grunn alene. Hustruer på den tid ble, slik Gjefsen påpeker, regnet som flyttbare. Dertil kommer at Asbjørnsens hemmelige forlovede ikke engang var odelsjente. Det var jo broren som skulle arve Fjeldstad gård.

En del utlegninger og spissformuleringer faller urimelig for noe mer kunnskap om saken, f.eks. er det kanskje ikke så rart (og vittig) som det i første omgang kan høres ut, at det måtte en svensk teolog og en

polsk flyktning til for at Asbjørnsen skulle få se sine første sagn og eventyr på trykk i *Nor, En Billedbog for den norske Ungdom* (1837). De var ikke noe sistevalg. Som utgivere av *Skilling-Magazin*, hvor Asbjørnsen var medarbeider, fremsto disse tvert imot som de mest opplagte kandidater til å påta seg oppgaven. Det lyktes ham da også å bevege oppdragsgiverne til å utgi heftet som abonnementsgave til leserne.

Mye av biografien konsentrerer seg om naturvitenskapsmannen Asbjørnsen, og det er tydelig at filologen Truls Gjefsen er fortløpig med forvaltning av skogallmenninger og den politiske historien som knytter an til slike spørsmål. Ordningen skildres på en måte som er begripelig selv for den som knapt har trådt gjødsel under skosålene. De folkloristiske vurderingene av Asbjørnsens livsgjerning er dessverre atskillig mer overfladisk behandlet, noe som trolig skyldes manglende fokus på arkivstudier. Det fremgår at Gjefsen har fått hjelp til forsering av Asbjørnsens gotiske håndskrifter, noe som må ha lagt en barriere i veien for tilegnelsen av stoffet. Det forklarer trolig hvorfor arkivaliene i Samlingsseksjonen ved Institutt for kulturstudier er forblitt nesten urørt. En overveldende mengde direkte sitater har stått på trykk flere ganger før. Avstanden til originalkildene skal vi kanskje bare være glad for når en et par steder ser transkripsjoner og formuleringer så ortografisk ute av kurs at ikke engang Sir Tottenbroom kunne ha knotet det verre til – og aller minst en språkets mester og reformator som Asbjørnsen! Eksempelvis kan en slå opp på faksimilen fra Bernhard Herres *En Jægers Erindringer* (s. 212) og sammenlikne Asbjørnsens notat med billedteksten, hvor følgende er uttydet: "Korrigeredt og Udgiven til Indtægt for Fru Herre [dikterens mor] af Professor Welhaven og P.C. Asbjørnsen. Nordmarken er bearbejdet af

V.” Dette er hva undertegnede leser: ”Korrigerede og Udgivne til Indtægt for Fru Herre af Professor Welhaven og P.C. Asbjørnsen. Nordmarken er bearbejdet af A.” Feillesningen av V mot A gjør også en vesentlig forskjell ettersom det faktisk var Asbjørnsen og ikke Welhaven som reviderte den angjeldende tekst.

Videre virker klassebegrepet og stratifisering av det norske samfunnet på 1820- og 30-tallet en smule fortegnert, og med undring iaktas plasseringen av glassmester Anders Asbjørnsen blant byens bunnsjikt. En mann med eget verksted og tiltak nok, selv etter konkursen, til å utvide fagfeltet, gjøre oppfinnelser av målinstrumenter og lage opplysningskrifter hører ikke hjemme i filleproletariatet – snarere blant samfunnets entreprenører. Sannsynligvis har Gjefsen ønsket å gjøre Peter Christens klassereise lenger og brattere. En skal også være oppmerksom på at i de økonomiske svingningene som preget siste halvdel av 1830-årene, og førte til nedgangstider, rammet så vidt og bredt at en knapt kan kalle glassmesterens reetablering på Vaterland for spesielt dramatisk. Dessuten tegner Gjefsen et bilde av uoverstigelige klasseskiller, krydret med Asbjørnsens problemer på det rent personlige plan. I mangel av eksakt historisk dokumentasjon tas rammefortellingene til flere Huldreeventyr direkte til inntekt for virkelige hendelser. Forbildene var der nok, men vi må spørre hva miljøskissene egentlig røper. Er de satt til for å supplere og forklare eget livsløp eller blott for å skape en troverdig ramme om fortellingene? Undertegnede heller til det siste.

Da glassmester Anders Asbjørnsens verksted gikk konkurs i 1830-årene skjedde nøyaktig det samme med horder av handelsmenn, verkseiere og investorer. En kan vanskelig snakke om deklassering så lenge konkurrentene rammet så vidt og bredt at ytterst få klarte å holde skansene. Heller ikke

embetsstanden var uberørt av nedgangstidene, selv om enkelte aktører også brukte krisen til å svinge seg opp og berike seg på andres fallit. Av de trauste sliterne var det mange som ga opp, og enkelte som fant trøst i flasker. Asbjørnsens far resignerte imidlertid aldri for problemene, men valgte en offensiv strategi. Som instrumentmaker og lærebokforfatter skaffet han seg enda flere bein å stå på, og som eier av eget glassmesterverksted var det trolig større avstand til arbeidere, husmenn og tjenerskap enn til de mer suksessfulle håndverksmestrene, handelspatrisierne, akademikerne og embetsmennene som i første rekke var Anders Asbjørnsens leserpublikum og kunder.

Gjefsen har skrevet en interessant og grundig biografi, men det er lite nytt for den som kjenner de tidligere biografiene, småskriftene, de publiserte brevsamlingene og den mest sentrale sekundærlitteraturen. En kunne nok også forventet noe mer om språklige diskusjoner og om bibliografia når en publisist og boksamler som Asbjørnsen skal portretteres. Det kaster imidlertid lite av seg å diskutere hva som burde vært skrevet, men en gjennomgang av de rikholdige samlingene med dagbøker, brev, notiser og allehånde arkivalier som finnes bevart etter Asbjørnsen og Moe, må være en forutsetning for å komme videre i forståelsen av eventyrfortellernes omfattende virkefelt. Også det kunstlitterære arbeidet, petitjournalistikken, debattinnleggene og oversettervirksomheten burde vært viet atskillig større plass. At det fremdeles ligger en større edisjonsfilologisk og folkloristiskfilologisk oppgave og venter på å bli løst, er hevet over tvil. Med Moltke Moe og hans følgesvenner som operatører har det vært tuklet mer med originalskriftene etter Asbjørnsen og Moe enn med noen andre litteraters utgivelser. De bestselgerne Gyldendal og andre konkurrerende forlag jevnlig pøser ut på et nesten umettelig mark-

ed avviker etter en edisjonsfilologisk agenda nå så sterkt fra Asbjørnsen og Moes opprinnelige publikasjoner at en snart like godt kunne sløyfet forfatternavnene.

Angående bokutstyret registreres på pluss-siden godt papir, pappbind med solid innbinding og smussomslag med Hans Gudes tegning av Asbjørnsen med fiskestang i Nordmarka. Bortsett fra bildet av Asbjørnsen-statuen på Sankthanshaugen (s. 438), som er uskarpt og ute av fokus, finnes mange gode og til og med mindre kjente illustrasjoner presentert i verket. Fargebildene holder stort sett mål, mens sv/hv-bildene gjennomgående er blitt for mørke. Sofie Bergersen og datterens visittkortfotografier (s. 435 og 436), som til tross for manglende henvisninger åpenbart er gjengitt etter Rudolf Lindboes artikkel i årboka for Søndre Aker historielag, er temmelig slett reproduisert. Særlig ille er det med xylografiene og blyantskissene som er gjengrodd med en skjemmende grå bakgrunn, mens de laverte pennetegningene har kommet atskillig bedre fra møtet med trykksverten.

Mest irriterende er at biografien istedenfor å gi notehenvisninger med tall, så en kan vite hva en kan forvente å finne referanser til, har en brukt overskriften "Sitater" og gjengitt 3–4 ord av teksten fulgt av henvisninger, som i mange tilfeller slett ikke henviser til kilden, f.eks. "Brev fra Jørgen Moe." Hvorfor skal en slå opp et sitat for å finne dette, når det i den løpende teksten alt har fremgått hvem som er avsender, kanskje også datering og mottaker av brevet? Her burde det vært opplyst hvilken bok brevet er sitert etter eller eventuelt angivelse av stedet originalkilden befinner seg og katalogsignaturen. En stikkprøve på alle sitater mellom sidene 358 og 375 viste null referanser! Dernest bladde jeg opp et sitat på side 224, som sto tydelig markert med innrykk og begynte med ordene "Jeg

troede at". Heller ikke her var det mulig å finne henvisninger. På siden foran finnes imidlertid midt i den løpende teksten et fragment av en setning i anførselstegn: "aabnedes der mig Udsigt til at deeltage i et forestaaende Middelhavstogt med Corvetten Ørnen." Denne sto oppført med referanse til Knut Liestøls Asbjørnsen-biografi, og så viste det seg at begge sitatene stammet fra samme innberetningen til Det akademiske kollegium. Med 410 fotnoter er denne praksisen særdeles uoversiktlig og uetterrettelig, samtidig som en sitter med en følelse av at et tilsynelatende vitenskapelig noteapparat kun holder leseren for narr.

Det oppgis også bare unntaksvis hvilke arkiver som er besøkt eller eventuelt om et brev finnes i privat eie. Undertegnede har en vond følelse av at forfatteren kanskje har ønsket å underkommunisere det faktum at en stor del sitater er hentet fra tidligere publiserte kilder (jf. eksempelet med Rudolf Lindboe), slik at den uinnvidde forledes til å tro at Gjefsen gjennomgående har arbeidet med originalkilder og gjort egne funn. Biografien er ellers forsynt med en tidstavle, bibliografi og navnerregister, foruten noe som altså knapt fortjener å kalles kildehenvisninger, og derfor kun er omtalt som "Kilder".

Truls Gjefsen har tross alt utvist stor fortellerglede og gode formuleringsevner, men overfor Tidsskrift for kulturforskning abonnerter bør det fremheves at han neppe har hatt aspirasjoner om å oppfattes som noen faglig kapasitet på området. Dermed får boka naturligvis heller ingen tyngde av standardverk. Så er det kan hende menigmann Gjefsen ville nå? På den annen side blir verket trolig for omfattende til å holde på den allment interesserte leser gjennom de nær halvtusen sidene fra forsats til bakperm. Terningen er kastet og to trette øyne stirrer undrende opp fra bordplaten.